

מה שבוטח טובות

מענה לבני הישיבות בנתיבי העליה

גליון 44

סוף הזמן - סיכום עניני ידיעת התורה

ואיזה פרט נוסף מתבאר בהמשך דברי הגמרא שלא למדנו עד עכשיו. מה הגמרא מקשה או מתרצת על מה שלמדנו, מה הדין במקרה זה או אחר שהגמרא עומדת לדבר עליו, וכדומה.

צורת לימוד המתאימה לאופי הלומד - איתא בגמרא (ע"ז ט). אמר רבי לעולם ילמד אדם ממקום שליבו חפץ, שנאמר "כי אם בתורת ד' הפצו". ופירש רש"י שלא ילמד אלא את המסכת שהוא רוצה ללמוד, שאם ילמדנו רבו מסכת אחרת אינה מתקיימת לפי שליבו על תאוותו. מבואר בדברי הגמרא שכדי לזכור את הלימוד צריך שהאדם ילמד את הדבר שהוא רוצה ללמוד באופן טבעי, ואם ילמד דבר אחר לא הוא לא יזכור את מה שהוא לומד. החפץ חיים (שם עולם פרק ג) מבאר את דברי הגמרא על פי מה שאמר הגר"א שכל איש מישראל ניתן לו חלק מיוחד בתורה, שכל הנפשות היו שם, וכאשר האדם מתייגע בתורה הוא מוצא את החלק שניתן לו, ולחלק זה מושך אותו ליבו. ובחוסן יהושע (מאמר א פרק ח) מבאר שדברי הגמרא אינם אמורים רק לגבי איזה ענין ללמוד, אלא גם על צורת הלימוד, וזה לשונו שם "והנה בלימוד התורה נמצאו סדרים רבים, למיגמר או למיסבר, להעמיק או לפלפל, וכו' וכו', וברוב פעמים ילך הרצון של הלומד לבחור לו סדר ללימודו כמו שיסכים טבעו, וכו', אשר על כן אמרו זכרונם לברכה לעולם ילמד אדם מה שליבו חפץ, כי הלב אף מבלי התבוננות תבחר לה הדרך הרצוי לתכונת טבעה". מבואר מדבריו שצורת הלימוד של כל אחד צריכה להיות מתאימה ללומד עצמו, כל אחד לפי תכונותיו, ובאופן זה הוא ילמד כראוי ויזכור את תלמודו.

לימוד וקליטת הדברים בצורה מסודרת - כאשר האדם לומד סוגיא מורכבת בעלת פרטים רבים, והוא מעונין לזכור את הכל או לפחות את עיקרי הדברים, עליו לשים לב כבר בשעת הלימוד כיצד כל פרט בסוגיא שייך למבנה הכללי שלה, על מנת שקליטת המידע ואחסונו בתאי הזיכרון יתבצע בצורה קלה וחלקה. אם לא יעשה כן אלא יתרכז אך ורק בלימוד הנוכחי, סביר להניח שתיכף לאחר הלימוד לא יזכור את כל פרטי הסוגיא ומהלכה, וכל שכן לטווח ארוך יותר. וגם אם הלימוד חי אצלו והכל ברור כאשר הדברים חדשים אצלו והוא גם זוכר את כל הפרטים, מאחר ולא קלט את הפרטים בצורה מסודרת, ישכח את רובם במשך הזמן, וכאשר ינסה להיזכר ולשלוף את הידיעות מהזיכרון לא יוכל להיזכר בהן.

חלוקת הסוגיות לכללים ופרטים - בכל סוגיא יש לחתור להבין את השורש של הסוגיא הנלמדת. ידיעת השורש ומרכז הסוגיא, מסייעת להבין את כל המסתעף ממנו ושייך אליו, כמו ענף המשויך ומתאים לשורשו. יש קושי לזכור פרטים רבים, ולכן כדאי להעמיד כללים ויסודות בכל סוגיא, שמהם מתחלקים ומתפרטים כל שאר חלקי הסוגיא. הכללים מעטים וקל לזכור אותם, ועל ידי העמדת הכללים ניתן לזכור את הפרטים.

קשר ורצף רעיוני - סוגיא המורכבת מפרטים רבים קשה לזכור את כולה אפילו לטווח קצר, וכ"ש לטווח ארוך, וכ"ש כאשר המטרה לזכור סוגיות רבות. כאשר פרטי הסוגיא מקושרים זה עם זה, ומסודרים במחשבה כתמונה שלמה, והסוגיות עצמן קשורות זה לזה ברצף רעיוני, גם אם לא זוכרים כל פרט, אפשר להיזכר ולהגיע ע"י פרט אחר אל שאר הפרטים בסוגיא, היות ויש קשר מסודר וברור בין הדברים.

לימוד בצורה מוחשית - ניתן לומר שאחת הסיבות העיקריות לקושי בזכירת הלימוד, היא אופן קליטת הדברים כנתונים יבשים שאינם נתפסים במערכת המחשבה והזיכרון בצורה מוחשית. יתכן שאדם ילמד את הסוגיא ואפילו יעמיק בהבנת המושגים, אבל הדברים נשארים במערכת הדעת כידיעה שכלית ללא ציור והמחשה מעשית, וכל ידיעה שאין לה המחשה וחיבור לעולם המעשה אינה

עומדים אנו כעת בסיום 'זמן חורף' הארוך ביותר מזה 50 שנה (מאז שנת ה'תשל"ד בה המשיכו את הזמן בחודש תשרי בשל מלחמת יום הכיפורים), שאת העת להעלות על נס את בני הישיבות שהוכיחו בחורף מעובר את עוצמתם המישוחדת. למרות שנתקצר בין הזמנים שלאחר חג הסוכות והחודש הנוסף, זמן החורף עבר בהצלחה ובעליה, ובחורים רבים קנו קניינים חדשים של שקיעות בלימוד למשך תקופה ארוכה. יש שאף זכו לראשונה לסיים את המסכת הנלמדת בישיבה, וטעמו את הטעם המיוחד השמור למשלימים מסכת מכריכה לכריכה. "טעמו וראו כי טוב ד".

גם בימי החנוכה שבכל שנה משמשים בחלקם למנוחה, נוסף חיזוק מיוחד במקומות רבים ורצף הלימוד לא נפסק. ימי הפורים אף הם לבשו אופי מיוחד בשנה זו, של שמחה מתוך כובד ראש וניצול הזמן לתורה ואהבת הבריות, בכל ישיבה כפי המתכונת המיוחדת שקבעו רבותיה, ועל פי הכוונתם של רבותינו רועי העדה שליט"א. ועומדים אנו בסיומה של תקופה של למעלה מחצי שנה של שקיעות בתורה ועבודת ד', תקופה שהיא קנין של מעלות נשגבות שילוו כל אחד ואחד בסייעתא דשמיא בהמשך דרכו במעלות התורה והיראה.

בני הישיבות הוכיחו בזמן זה מהי 'נשיאה בעול' אמיתית, החיזוק המיוחד בזמן סכנה גילה את אמונתם היוקדת בכוחה של תורה, שרק בזכות לימודה בשקיעות ובהתמדה יש זכות קיום לכלל ישראל בכלל ובארץ ישראל בפרט.

עם תחילת זמן חורף הקדשנו את המאמרים השבועיים של 'מחשבות טובות' לבירור הנושא החשוב של טעם בלימוד התורה, ולהצעת דרכים לקניין המעלה העצומה של ידיעת התורה. שעות רבות הושקעו בלימוד והעמקה מתוך המקורות התורניים כיצד לזכות ולהצליח בלימוד התורה, ושיתפנו את הקוראים בהבנות ובכיצד מגיעים לחיבור אמיתי לתורה ולדיעתה.

במאמר זה, האחרון של 'זמן חורף' נסכם בראשי פרקים את הנושאים שלמדנו, ע"מ שנוכל להשתמש בכלים אלו בצורה נכונה וטובה, כל אחד לפי טבעו והדרך המתאימה עבורו.

עמדנו על "ג דברים המביאים לידי מתיקות וידיעת התורה..

הערך והחשיבות של הדברים הנלמדים - הזיכרון בנוי בצורה של מסגרת, האדם רואה בכל יום אין ספור דברים, ואין לו צורך לזכור את כולם, והקב"ה ברא לאדם מסגרת מופלאה שבוררת את הידיעות שאינם חשובות לאדם, ועל ידה יש לאדם יכולת להחליט אלו דברים יזכור היטב, ואלו דברים לא יזכור כלל. ככל שהתורה חשובה בעיני האדם והוא מחובר לתורה ברצונו כך יזכור יותר את מה שהוא לומד. זאת אחת הסיבות לכך שגדולי הת"ח זוכרים את מה שלמדו (סיבות נוספות יבוארו בהמשך). הדבר ניכר בעיקר אצל אברכים בגילאים 30 פלוס, ככל ששקועים יותר בלימוד התורה ודברים אחרים אינם תופסים אצלם מקום, כך שיעור ידיעת התורה גדול לאין ערוך משאר בני גילם, שלמדו מספר שעות זהה אבל גם דברים אחרים תפסו אצלם מקום. לכן, ראשית לכל - בכדי לזכור את הלימוד, יש להביא לידי כך שהלימוד עצמו והנושא הנלמד יהיו חשובים לאדם, ע"י הכרת ונתינת חשיבות ללימוד התורה וידיעתה.

לימוד מתוך סקרנות - דבר נוסף שנותן חשיבות לדברים הנלמדים הוא לימוד מתוך סקרנות לדעת את הדברים. והיינו שלפני הלימוד וכן בזמן הלימוד עצמו הלומד יהיה סקרן לדעת מה כתוב בגמרא, ולא ללמוד רק לשם מצוה או רק בגלל שזה מה שרגילים לעשות. תכונה זו של סקרנות קיימת אצל האדם באופן טבעי, כפי שאנו רואים שאדם מתעניין לשמוע 'מה חדש' בנושאים שמעניינים אותו, ויש להשתמש בתכונה זו ללימוד התורה. דהיינו להגיע ללימוד מתוך סקרנות לדעת מה חדש, איזו ידיעה מתווספת לנו היום למה שלמדנו בימים הקודמים,

בכל זמן בדברים שנלמדו ולשאת ולתת בהם מתוך הידיעה בלבד.

סימנים - ישנה עצה המוזכרת בדברי חז"ל כמועילה לדיעת התורה, והיא נתינת סימנים, כדאיתא בגמרא (עירובין נד): "אין התורה נקנית אלא בסימנים", ומפרש רש"י "סימני השמועות זו אחר זו, וסימני חכמים כדרך שיש בהש"ס". עוד איתא בגמרא (שם נג.) "בני יהודה דדייקי לישנא ומתנחי להו סימנא נתקיימה תורתן בידן, בני גליל דלא דייקי לישנא ולא מתנחי להו סימנא, לא נתקיימה תורתן בידם", ומפרש רש"י שבני יהודה היו נותנים סימנים נאים לסדר השמועות ועי"כ אינם משתכחים מהם. וכתב בספר מנחת יהודה (אות ס') כתב ז"ל ואם תשמע או תראה הרבה עניינים בפעם אחת, אזי עשה לך סימנים בראשי הפרקים ולקשרם ביחד לסימן אחד, למשל יע"ל קג"ם וכדומה בסדר ששמעת וראית בראשי תיבות או בראשי דברים, ולתת לראשי פרקים פירוש לסימן על עניינים שלמדתי הדומה להם כדי לזכרם, ותחפש בכל דבר ששמעת וראית איזה המשך לקשרם ביחד ותמצא, וכשתחנך בזה הדרך פעם ושתיים אזי יקל עליך הדבר ויבוא לך שמחה, ויתקיים בזכרוןך כל מה שקיבלת מהשגת חושך'.

כלי קיבול רוחני לחכמת התורה האלוקית - חז"ל מזכירים תנאים רבים לקנין התורה, שלכאורה אין ביניהם ובין הזיכרון מאומה, סיבת הדבר היא שבכדי לזכור את הלימוד, אנו זקוקים לקנות מעלות רוחניות של יראת שמים ומידות טובות, ולהתרחק מתאוות העולם הזה. והדבר אומר דרשני, שהרי הזיכרון הוא כוח טבעי, והלומד חכמה מחכמות הטבע, אינו נצרך לעונה וכיו"ב ע"מ לדעת ולקנות את החכמה, ומה נשתנה לימוד התורה שזוקק הכנה וקנין מעלות נפשיות כדי לקנות את התורה. וכמו כן המציאות היא שישנם רבים שיודעים את התורה על אף שלא קנו את מעלות המידות כראוי, וכיצד זכו לקנין התורה ללא שמילאו אחר תנאי הקנין. אך הביאור הוא שכל החכמות הם חכמות גשמיות גרידא, ועל מנת לקנותן אין צורך אלא בכלים גשמיים, אולם חכמת התורה היא חכמה אלוקית, שבלימודה מתדבק האדם בהקב"ה, ואינה שוכנת רק ברובד השכלי הגשמי של האדם, אלא נמצאת גם בנשמה האלוקית. ההשגה שהאדם משיג בתורה ע"י הנשמה האלוקית היא השגה נוספת שונה וגבוהה לאין ערוך מההשגה ששיג בשכל הטבעי, לכן הגם שניתן להגיע לידיעה בתורה בכלים הגשמיים, מ"מ בכדי להשיג השגות גבוהות בתורה, יש צורך להתאים את עצמו בהכנה ראויה בקנין מעלות רוחניות, ע"מ לקלוט השגות אלו.

למעשה - הבאנו כאן בראשי פרקים כמה יסודות חשובים להשגת מתיקות התורה ולהגיע לידיעת התורה, כפי שנתבאר בארוכה במאמרים שהתפרסמו בגיליון זה בעת האחרונה. כעת כדאי לתרגל את העצות והדרכים בצורה מעשית. א"א לעשות שינוי מקיף בצורת הלימוד בבת אחת, אולם יש לאדם כח אדיר לקנות הרגלים חיוביים ע"י שימוש משולב בשני כלים חשובים, שהם ההבנה והתרגול. לכל ידיעה שהאדם יודע יש כוח לרומם אותו ולהפוך לחלק מהווייתו, אולם אנו נמצאים בעולם המעשה, וללא פעולות מעשיות הידיעות החשובות והשאיות המרוממות יתמוססו בתוך זמן קצר. לכן בכל פעם כשמתרוממים להשגה גבוהה יותר מהרגיל, מוטל עלינו להביא את אותה השגה לידי מעשה, ע"מ שהדברים ישפיעו בשלימות על פנימיותנו. פעולות אלו מקבעות את הידיעה ומקדמות אותנו הרבה. ואין הכוונה לקפוץ באופן מיידי לקיום מושלם של כל דבר אפשרי אלא כמו שאחז"ל (שיר השירים רבה ה ג) - 'פתחו לי פתח כחודו של מחט ואני אפתח לכם פתח כפתחו של אולם'. הדרך העליה הישרה, היא דווקא הדרך האיטית והבטוחה, וכל קנין קטן מגדל ומרומם ומהווה מדריגה לשלב הבא. לכן כדי להפיק תועלת מכל הנקודות שנתבאר, ראוי לקחת את אותם עצות ודרכים המתאימים לנו מתוך הדברים לתרגל אותם באופן מעשי, ועי"ז נזכה לשפע של סייעתא דשמיא.

אין לנו אלא לסיים בדברי המאירי: "יכול אדם ללמוד תורה בעשר שנים, לא תחשוב שהחלק העשירי ממנה ילמד בשנה הראשונה, אבל בראשונה ישיג מעט ובשניה כפלים, וכל שיתעסק בה תקל הבנתו וימצא לפניו נתיב החכמה דרך סלולה, ויפה לו שעה אחת מאורך זמן בהתחלה". ככל שנקדים לקנות את החיבור לתורה, נוכל למקסם את כוחותינו, ולהגיע בעוד כמה שנים למקום אחר לגמרי ממה שאנו נמצאים בו היום, אמן כן יהי רצון.

נתפסת כראוי בזיכרון. הדברים אמורים לא רק לגבי לימוד הלכה מעשית שבה בוודאי ראוי לצייר ציור מעשי לאופן המדובר, אלא בכל נושא אותו לומדים כדאי לצייר ציור מעשי להמחשת הדברים בעולם המציאות'.

לימוד מתוך חוויה - במחשבה ראשונה נראה כי המערכת השכלית הינה מערכת נפרדת שאינה מושפעת כלל מהמערכת הרגשית, והיא דנה בכל דבר בצורה שכלית טהורה (דהיינו השיקולים הם בעיקר האם הדבר אמיתי והאם הוא הגיוני). אולם המציאות היא שהשכל מושפע הרבה מהרגש, וגם הניתוח השכלי של הבנת הדברים מושפע הרבה מהנטיית הרגשיות של האדם, וממילא המסקנות - גם השכליות - מושפעות מהנגיעות האישיות של האדם. לא נאריך בנושא הרגשי שאינו קשור ישירות לכוח הזיכרון, אך מערכת הזיכרון בהחלט מושפעת מהרגש, ולכן חשוב לדעת שככל שהאדם מחובר לנלמד בצורה רגשית הוא ילמד ויבין וגם יזכור אותו היטב. אחת מהצורות ליצור חיות בלימוד היא ע"י חיבור אל התנאים האמוראים והראשונים וכו', והיינו כאשר יש מחלוקת בין רבי יוחנן לריש לקיש והגמרא מביאה קושיות שהקשו זה על זה, או ביאור של רש"י וקושיות של התוס' על דבריו, לחיות את המציאות שיש כאן שתי שיטות שונות שכל אחד מנסה להוכיח את צדקת שיטתו ע"י ראיות לשיטתו וקושיות על הצד השני, אין הכוונה כאן לתאות הנצחון, אלא ליצור מתח מסוים האם יש ראייה לכאן או לכאן, התלמוד בבלי (בשונה מהמשניות) בנוי בצורה של משא ומתן קושיות ותירוצים ראיות ודחיות וכדומה, תיאור של דברים שהיו במציאות בישיבות בבבל, כאשר רבינו אשי סידרו בכונה תחילה את הדברים דווקא בצורה כזו, ולא בצורה של דינים העולים, סדר זה של התלמוד בבלי יש בו כמה תועלות, ואחד מהם הוא שזה מחבר את הלומד בצורה חזקה יותר לחומר הנלמד.

הבנת טעמי הדברים - אחד מיסודות הלימוד הבסיסיים ביותר, שמועיל מאד לזיכרון הלימוד, הוא הבנת טעמי הדברים. ההבנה נצרכת לעצם הלימוד, שבלא הבנת טעמי הדברים עלולים להגיע לידי טעות, כדאיתא בגמרא (סוטה כב.) "התנאים מבלי עולם מפני שמורים הלכה מתוך משנתם". ופירש רש"י שהתנאים הם אלו השונים משניות בלא לדעת את טעמי הדברים, "דכיון דאין יודעין טעמי המשנה, פעמים גורמין שמדמין לה דבר שאינו דומה". ואין הכוונה רק לסוגיות הנוגעות להלכה, אלא גם אם נפק"מ להלכה מי שאינו מבין את טעמי הדברים לאשורם, מדמה בטעות דברים שאינם דומים. מלבד זאת, כפי שנתבאר בפרקים הקודמים המוח מסנן מהזיכרון את הדברים שאין לאדם ענין בהם, ולפיכך ידיעת טעמי הדברים מועילה מאד לזכור את הלימוד. האדם אינו מחובר לדברים שאינו מבין את טעמם ואף אם הם חשובים בעיניו, ואדם לא זוכר דבר שהוא לא מחובר אליו.

החזרה - החזרה היא מהנושאים היותר חשובים לזכירת הלימוד, כמאמר חז"ל הנודע - "כל הלומד תורה ואינו חוזר עליה דומה לאדם שזורע ואינו קוצר" (סנהדרין צט.). ומבאר המהרש"א "כי הלומד תורה ואינו חוזר עליה, תחילת פעולתו הוא ללא יועיל לו ולאין תכלית, וכן הוא פעולת הזורע ואינו קוצר, דתחילת פעולתו שלמד לריק הוא" עכ"ל. אמנם, החזרה היא מהאתגרים הקשים ביותר, מחמת שתי סיבות עיקריות ואלו הן: א) החזרה אורכת זמן רב, וככל שלומדים יותר, מצטברת כמות גדולה יותר של דפים לחזרה והזמן המוקדש לחזרה נמשך על חשבון הלימוד החדש. ב) הטעם וההנאה בחזרה על הלימוד פחותים מהטעם וההנאה שיש בלימוד נושאים חדשים. למעשה. קודם שמגיעים לחזרה, הלימוד עצמו צריך להיות ברור, והיינו שיש ללמוד את הסוגיא בצורה יסודית ולדעת את הענין הבלמד על בוריו. לשם כך הכרח ללמוד את הסוגיא מספר פעמים, כאשר מתחילה מבינים את הנושא בשטחיות, ועם החזרה וההעמקה וראית היקף הדברים, הענין מתחוויר ומתברר היטב בהבנה ישרה ובהירה.

הפעלת וחיידוד כח הזכרון - מלבד החזרה על הלימוד כמה פעמים מתוך הגמרא, יש אפשרות לחזור בעל פה על הסוגיא בין בחזרה על עיקרי הסוגיא וסיכום העניינים ובין בחזרה על השקלא וטריא של כל מהלך הסוגיא. יש לחזרה זו עדיפות יתרה על החזרה מתוך הכתוב, מפני שהמאמץ וההפעלה של המחשבה בפני עצמה ללא המילים הכתובות, מחדדים את ההבנה, מקבעים את מסקנות הלימוד במוח, ומחזקים את מערכת הזיכרון. בנוסף, אחר שהאדם מרגיל את עצמו שכל הנלמד קיים בזיכרונו ללא תלות בספרים, הוא מפתח יכולת להיזכר